

Carl Nielsen Brevudgaven bd. 1

CARL NIELSEN
BREVUDGAVEN

Carl Nielsen, 1890

Carl Nielsen Brevudgaven bd. 1

CARL NIELSEN
BREVUDGAVEN

BIND I
1886-1897

*Redaktion, indledninger og noter:
John Fellow*

Carl Nielsen Brevudgaven bd. 1

Carl Nielsen Brevudgaven – bind 1: 1886-1897

Redaktion, indledninger og noter: John Fellow
© Multivers, 2005

Udgiver: Carl Nielsen Brevudgaven

Forlag: Multivers ApS, København, www.multivers.dk

Billedredaktion: Hanne Hee Lange

Omslag: Danesadwork.

Omslagets motiv: Karl Johan Almqvist (1899-1970) "Carl Nielsen", linoleumstryk. Fra Jørgen Duus: "Silhuetter, skygger på væggen", København 1998, side 201.

Perm-illustrationer: Forperm: "Carl Niensens Hænder", tegning af Anne Marie Carl-Nielsen ca. 1929, Statens Museum for Kunst; Slutningen af Carl Niensens brev til Johannes Nielsen den 12.12.1918, Carl Nielsen-arkivet. Bagperm: Carl Niensens brev til Emil Telmányi den 30.5.1928, Carl Nielsen-arkivet.

Illustrationer i øvrigt: Udgiveren har bestræbt sig på at finde frem til alle fotografer og kunstnere, en del er dog ukendte. Skulle nogen af disse billeder vise sig at være ophavsretligt beskyttet, vil de blive honoreret efter gældende Copy-Dan-takster.

Tryk: Narayana Press

Mekanisk, fotografisk eller anden gengivelse af denne bog eller dele heraf er kun tilladt i overensstemmelse med overenskomst mellem Undervisningsministeriet og Copy-Dan. Enhver anden udnyttelse uden skriftligt samtykke fra Multivers ApS er forbudt ifølge gældende dansk lov om ophavsret. Undtaget herfra er korte uddrag til brug for anmeldelser.

ISBN 87-7917-143-5

Printed in Denmark, 2005

Carl Nielsen Brevudgaven bd. 1

CARL NIELSEN BREVUDGAVEN

er domicileret på Det Kongelige Bibliotek, som stiller kontorfaciliteter og administration til rådighed i hele perioden fra projektets start i 2002 til den forventede afslutning i 2009.

Ledelsen af projektet har Det Kongelige Bibliotek uddelegeret til en *styregruppe* bestående af direktionskonsulent Anette Faaborg, forskningschef, dr. phil. John T. Lauridsen, advokat lic. jur. Niels Gangsted-Rasmussen og forfatteren John Fellow, med sidstnævnte som udgavens redaktør.

Til projektet er desuden knyttet en *støttekomité*, bestående af Gewandhauskapellmeister, professor Herbert Blomstedt, professor Torben Brostrøm, forfatteren Suzanne Brøgger, museumschef Torben Grøngaard, komponisten Pelle Gudmundsen-Holmgreen, forfatteren Sven Holm, forfatteren og journalisten Georg Metz, komponisten Per Nørgård, komponisten Ib Nørholm, orkester- og korchef Per Erik Veng og pianisten Anne Øland, samt oprindelig nu afdøde komponist Tage Nielsen og forfatter Villy Sørensen.

Alle udgifter til lønninger, publikationer, rejser m.v. i forbindelse med brevudgaven forudsættes finansieret af eksterne donatorer.

Styregruppen retter hermed en hjertelig tak for generøs støtte til Herbert Blomstedt, Beckett-Fonden, Gangstedfonden, Lundbeckfonden, Carl Nielsens og Anne Marie Carl-Nielsens Legat og Oticon Fonden. Det indledende arbejde med projektet frem til og med udgivelsen af det foreliggende første bind, havde ikke kunnet gennemføres uden denne substantielle støtte.

En særlig tak rettes til Det Kongelige Bibliotek.

John T. Lauridsen
forskningschef, dr. phil.

Niels Gangsted-Rasmussen
advokat lic. jur.

John Fellow
forfatter

Anette Faaborg
direktionskonsulent

Carl Nielsen Brevudgaven bd. 1

INDHOLD

INDLEDNING 9

OM DETTE BIND 39

BREVE OG DAGBØGER 1886-1897 43

ARKIVLISTE 566

FORKORTELSER 570

REDAKTIONELLE PARENTESER 570

BILLEDPROVENIENS 571

Carl Nielsen Brevudgaven bd. 1

INDLEDNING

Kommunikation

Det er 140 år siden Carl Nielsen blev født, 74 år siden han døde. Hans opstigning fra det fattige landarbejder- og musikantmiljø på midtfyn til kunstens parnas som sit lands største komponist er imidlertid ikke kun en ny variant af den 60 år ældre fynske digters livseventyr, men i nok så høj grad et udtryk for den bevægelse i tiden og samfundet som for alvor satte ind i anden halvdel af 1800-tallet. Carl Nielsen levede i de år da det moderne Danmark og den moderne verden blev til, i de år hvor den ene befolkningsgruppe efter den anden fik stemme, og stemmeret, og kom til ære og værdighed, i de år hvor teknologiske fremskridt og materiel vækst kom på dagsordenen og hvor gammel moral og snærende bånd løsnede sig og også satte en psykisk vækst og udvikling på programmet. Selv satte han i mangt og meget denne menneskelige ekspansion på musikalsk begreb.

Hvad vi måske alle kan sige, hvis vi et øjeblik træder ud af nuets mangel på erindring, at den verden vi blev født ind i, var en anden end den vi som voksne og midaldrende kom til at leve og arbejde i, kunne Carl Nielsen og hans samtidige sige med særlig god ret. Som de første der begav sig ind i den moderne verden, havde de måske et mere uhildet blik for processens både positive og negative sider. Det er karakteristisk at Carl Nielsen som ældre kunne betragte det som en fordel at være kommet fra meget små kår og ligeud sige: ”Jeg tror ikke, Penge gør Mennesker lykkelige. De gør dem snarere lidt afstumpede og snævre, og de hindrer dem i at udfolde deres Evner fuldt ud.”¹

Nok har fjernsynet og computeren og mange andre ting, og måske ikke mindst stadig mere af det samme, ændret vor verden, men næppe så grundlæggende som vandforsyning, elektricitet, automobiler, asfalterede veje, flyvemaskiner, radiofoni, penicillin, parlamentarisme og meget mere ændrede verden og de menneskelige muligheder dengang. Selv om allerede H.C. Andersen havde skrevet om de tekniske frem-

1 Samtid s. 383 og 470.

skridt med begejstring, og også problematiseret udviklingen og talt om den truende ”Hr. Massen”, var det i Carl Niensens tid at de brede masser og menigmand begyndte at tegne udviklingen og få del i goderne på godt og ondt. Mens digteren og hans talent var blevet til noget på trods af tiden, udviklede musikerens evner sig også i kraft af tiden – og var også til dels vendt imod den.

Hvis man ikke en gang for alle vil lægge alle goder og onder uden for tiden og henføre dem til syndefaldet og uddrivelsen fra paradiset, må man sige at udviklingen – og indviklingen – for alvor kom med Carl Niensens generation. Vil vi forstå os selv, kan vi ikke komme uden om den nære fortid, og vil vi sætte vor egen tid i relief, er beskæftigelsen med vore olde- og tipoldeforældres tid ikke det ringeste sted at begynde. Selv om vi bruger andre ord og ofte har glemt baggrunden, hakker vi i mangt og meget i de samme problemstillinger som dengang.

Fremskridtet lod noget halte bagefter. Måske er det derfor man ikke kun i vor tid, men allerede dengang havde særligt blik for kommunikationsudviklingen, H.C. Andersen f.eks. for de ny jernbaner og for det første telegrafkapel under Atlanten. På Carl Niensens tid var det telefonen og derefter automobilen der gik deres sejrsgang. Carl Nielsen var tidligt med, fik bil i 1924 og nåede i 1930, året før han døde, at blive part i og komme alvorligt til skade i en trafikulykke ved sammenstødet med en sporvogn, også en af tidens ny frembringelser. Da var den danske bilpark steget til 110.000 – mod de 3 mill. vi har i dag – og var ved at blive et problem.

Hvad telefonen angår, ved vi at Carl Nielsen talte i telefon første gang i sommeren 1887. Han stod da hverken ved en fastnettelefon eller i en telefonboks, men på ”talestationen” i Skive og spurgte en bekendt i Viborg: ”Kan De mærke paa min Aande, at jeg har drukket et Glas Cognac?”¹ Da han senere selv fik telefon, privat telefon, måtte han snart have hemmeligt nummer for at værne om sin arbejdsro, og han måtte gentagne gange have nyt hemmeligt nummer når hemmeligheden

¹ EDH s. 54.

var blevet kendt af for mange. Den blev i øvrigt ikke installeret ved hans skrivebord, men i gangen; den var jo et forstyrrende element.

I dette første bind af Carl Niensens brevudgave har han endnu ikke egen telefon, men det ny kommunikationsmiddel gør sig allerede gældende i brevene. En omstændelig og bekostelig telefonsamtale fra København til konens barndomshjem gården Thygesminde ved Kolding udløser i et brev fra svigerinden en levende beskrivelse, som ethvert barn der er født med en mobiltelefon i vuggegave, kan få sin forstand og sin kultur perspektiveret af.¹ Det er også en gammel historie at kommunikationsmidlerne ikke altid befordrer kommunikationen.

Carl Nielsen kommunikerede ikke desto mindre med gud og hvermand, kan man synes når man sidder med mængderne af hans breve foran sig. Han korresponderede med folk fra det samfundslag han kom fra, og som han aldrig mistede kontakten med, og folk der kun nødtørfigt havde lært at skrive, skrev til ham. Efterhånden som han slog igennem som komponist og fik poster i det danske musikliv, kommunikerede han med repræsentanter fra snart sagt alle dele og lag af det danske samfund og med repræsentanter fra både det nordiske og det europæiske musikliv, undertiden på sprog han knap nok mestrede, og – hvad der er vigtigst i denne sammenhæng – telefonen fik ham ikke til at holde op med at skrive breve. Der er ikke tegn på at brevmængden aftager efterhånden som telefonen bliver mere almindelig, snarere tværtimod.

Carl Nielsen kommunikerede altså med sin omverden ved hjælp af andet end noder. At han er en stor komponist, er ikke en ny erkendelse. At udforske og erkende det fulde omfang og betydningen af skribenten og ordmageren Carl Nielsen er derimod forbeholdt vor tid. Forfatteren Carl Nielsen er mere end den lille essaysamling *Levende Musik* fra 1925 og erindringsbogen *Min fynske Barndom* fra 1927. Det har man i tidens løb kunnet ane i det lille bind breve, der udkom i 1954, og i udvalget af dagbøgerne og brevvekslingen med hustruen som Torben Schousboe udgav i 1983. Med udgivelsen af komponistens samlede

¹ Brev nr. 675.

Carl Nielsen Brevudgaven bd. 1

INDLEDNING

---

skrifter og udtalelser til offentligheden i 1999,¹ stod det imidlertid klart hvor omfattende materialet var, og hvilken indgriben i synet på kunstneren i stort og småt det gav anledning til. Dermed var en systematisk gennemarbejdning og en kildekritisk udgivelse af det kolossale brevmateriale der er bevaret, sat på dagsordenen som den sidste store brik i arbejdet med kildestoffet til vores største komponists liv og værk.

Jo mere fast og etableret en del af hans musik står i vores kulturliv, og i det internationale, jo længere vi kommer fra ham og hans tid, i jo højere grad nye lyttere, musikere, læsere, fortolkere og forskere møder ham uden den autentiske oplevelse af ham og hans samtid som de første nu afdøde generationer havde, desto interessantere og vigtigere bliver også alt det andet omkring denne musik, alt det der kan belyse og bringe os nærmere til baggrunden, bevæggrundene, vilkårene og omstændighederne for dens tilblivelse, både på det private, det personlige, det sociale og historiske og kulturelle plan. Carl Nielsen er ikke blot en af vore største kunstnere, han hører til de få der har grebet så dybt i, og ind i, vor kultur gennem nogle generationer, at vi må interessere os for hvilke dybere bevægelser det var han prægede og var katalysator for. Vi skylder både ham og os selv at beskæftige os med ham og hans kunst og med hvad der skete med os og vor kultur i de år. I denne beskæftigelse bør vi naturligvis inddrage det materiale der findes, herunder de mange breve.

Brevudgavens forudsætninger

En stor brevudgave bliver ikke til ud af den blå luft, forarbejdet må være gjort af de foregående generationer. I Carl Nielsens tilfælde *har* de gjort det. En kreds af hans nærmeste venner og bekendte tog allerede få år efter hans død, op til 70-årsdagen i 1935, nøjagtig midtvejs mellem komponistens fødsel og udgivelsen af brevudgavens første bind, initiativ til ”at hædre hans Personlighed og Kunst ved at grunde et Carl Nielsen-Arkiv.”

¹ *Carl Nielsen til sin samtid I-III*, Artikler, foredrag, interview, presseindlæg, værknoter og manuskripter 1891-1931, udg. af John Fellow, Kbh. 1999.

Med Carl Niensens elev komponisten Knud Jeppesen som midtpunkt, og med et forhåndstilsagn fra Det Kongelige Bibliotek om at man ville oprette et sådant arkiv, henvendte man sig til mennesker der havde kendt og været i kontakt med Carl Nielsen, og man opfordrede dem til straks eller senere at indlevere hvad de måtte eje af musikmanuskripter, breve og lignende fra hans hånd, til, som det hed, ”en saadan Samling, der vil blive en Hovedkilde til Studiet af Carl Niensens Værker og af hans Livs Historie og danne en naturlig Fortsættelse af de Samlinger af det 19. Århundredes førende Komponisters skriftlige Efterladenskaber, som Biblioteket i Forvejen besidder.”¹ Gennem alle årene siden er der jævnligt kommet nye brevsamlinger fra Carl Nielsen ind til Det Kongelige Bibliotek, ikke kun til Carl Nielsen-arkivet, også i flere hundrede andre samlinger. Af de ca. 3500 breve fra Carl Niensens hånd som det er lykkedes brevudgaven af opspore, befinder de knap 2000 sig i Carl Nielsen-arkivet.

Det er altså ikke få mennesker der har ment at her var noget at bevare. Carl Niensens breve har fra begyndelsen spillet en rolle. Allerede kort efter hans død blev enkelte offentliggjort i tidsskrifter og aviser, og da de første større biografier kom i slutningen af fyrrerne, byggede disse bl.a. på kendskab til en del af brevmaterialet. Det gælder ikke mindst Torben Meyer og Frede Schandorf Petersens biografi,² som ikke blot havde komponistens ældste datter Irmelin Eggert Møller som samarbejdspartner, men i hendes egenskab af bestyrer af familiens privatarxiv nærmest som projektleder på godt og ondt.³ Ludvig Dolleris, som skrev det andet store værk,⁴ trak i højere grad som nær ven med Carl Nielsen gennem mange år på sin egen hukommelse og egne kilder og ikke mindst på sin viden om og forståelse af musikken.

¹ Henvendelsen er underskrevet af Thorvald Aagaard, Emilius Bangert, Jørgen Bentzon, Chr. Christiansen, Nancy Dalberg, Sv. Godske-Nielsen, Godfred Hartmann, Knud Jeppesen, Ove Jørgensen, Henrik Knudsen, Carl J. Michaelsen, Peder Møller, Thorvald Nielsen, Aage Oxenvad, Ad. Riis-Magnussen, Poul Schierbeck, Rudolph Simonsen.

² Torben Meyer og Frede Schandorf Petersen: *Carl Nielsen, Kunstneren og Mennesket*, I-II, Kbh. 1947-48.

³ Torben Meyer: Sådant blev biografien ”Carl Nielsen – Kunstneren og Mennesket” til, *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek*, nr. 4 marts 1998, s. 27-37.

⁴ Ludvig Dolleris: *Carl Nielsen, En Musikografi*, Odense 1949.

Datteren Irmelin Eggert Møller og journalisten Torben Meyer fortsatte samarbejdet og udgav få år senere et bind breve.¹ I forhold til det store materiale var der tale om et yderst beskedent udvalg, men forarbejdet til det stod på i flere år, og de to redaktører har i den periode gjort et stort arbejde for yderligere at skaffe Carl Nielsen-breve til veje fra endnu levende korrespondancepartnere eller deres nærmeste arvinger. En del af de nyfundne breve blev videregivet til Carl Nielsen-arkivet på Det Kongelige Bibliotek, mens en stor del af dem blev afskrevet i uddrag og i nogen grad med tilpasset tegnsætning og ortografi til brug for det påtænkte brevbånd, hvorefter originalerne blev leveret tilbage til de oprindelige ejere. De fleste af disse er senere blevet indleveret til offentlige arkiver, men et mindre antal har det, selv efter et stort søgearbejde i forbindelse med denne udgave, ikke været muligt nu et halvt århundrede senere at genfinde, og 1954-udgaven er således for få breves vedkommende den eneste kilde vi har. Til gengæld må man indrømme de to redaktører at deres forarbejde resulterede i at mange breve havde i arkiv mens tid var.

De næste mange år bragte kun få og små kildeudgivelser, og underligt nok ingen med udgangspunkt i det betydelige materiale der allerede var samlet i Carl Nielsen-arkivet. I 1966 offentliggjorde Karl Clausen Carl Nielsens brevveksling med den tjekkiske forfatter Max Brod,² og i 1980 udgav Niels Martin Jensen Carl Nielsens breve til sceneinstruktøren Julius Lehmann.³ Først i 1983 kom der med Torben Schousboes udgave af et udvalg af Carl Nielsens dagbøger og af brevvekslingen med ægtefællen billedhuggeren Anne Marie Carl-Nielsen en større kildeudgave.

Schousboes udgave var på sin vis et afgørende gennembrud, eftersom den løftede sløret for de voldsomme konflikter som kunstnerægteskabet gennem mange år var præget af. I korte passager i Meyers og Schandorfs biografi og i datteren Anne Marie Telmanyis erindringer

¹ *Carl Nielsens breve*, udgivet af Irmelin Eggert Møller og Torben Meyer, Kbh. 1954.

² Karl Clausen: Max Brod og Carl Nielsen, *Oplevelser og Studier omkring Carl Nielsen*, Tønder 1966, s. 9-36.

³ Niels Martin Jensen: "Den sindets stridighed –", Breve fra Carl Nielsen til Julius Lehmann, *Musik og forskning* 6, 1980, s. 167-185.

om sit barndomshjem¹ havde man i forblommede vendinger kunnet læse at ikke alt var idyl i dette ægteskab, men med Schouboes udvalg blev ægteskabskonflikten hovedlinien og hovedtemaet. Paradoksalt nok eftersom udgaven var blevet til i samarbejde med datteren Irmelin Eggert Møller og på grundlag af familiens privatarkiv som var i hendes varetægt, og udfra et bevidst fravalg af det alt for private.

Samtidig bragte udgaven den knap nok eksisterende Carl Nielsen-forskning i den situation, at det fremlagte stof på grund af klausurering hverken lod sig kontrollere eller supplere, mens de store mængder af tilgængelige breve, som Torben Schousboe var gået udenom, stadig forblev upåagtede og uberørte. Michael Fjeldsøes udgivelse af brevvekslingen mellem Ferruccio Busoni og Carl Nielsen var en enlig, sen svale.²

Derimod udløste Schousboes udvalg lidt efter lidt, da det offentliggjorte kildemateriale nu i det mindste var stort nok til at fortolkerne havde noget at arbejde med, en række nyere biografier der alle veg uden om selv at gøre det grundlæggende kildearbejde. Den første, største og mest selvstændige, *Carl Nielsen, Danskeren*, havde ligefrem som erklæret præmis at det ”efter Schousboes arbejde måske ikke i så høj grad drejer sig om at finde nyt stof frem som at prøve at kaste nyt lys ind over det, vi allerede kender, både biografisk og musikalsk.”³ Programmet blev ikke mindst realiseret ved at tolke ægteskabskonflikten ind i musikken, og denne synsvinkel havde i begyndelsen af halvfemserne en sådan gennemslagskraft at den blev normdannende, om end i en mindre metafysisk udformning, også for de efterfølgende biografier.⁴

Ægteskabets historie blev endog til fiktion og udkom som roman.⁵ Også den første biografi på engelsk så dagens lys som et resultat af den voksende internationale interesse for Carl Nielsens musik i det gamle

1 Anne Marie Telmanyi: *Mit barndomshjem. Erindringer om Anne Marie og Carl Nielsen skrevet af deres datter*, Kbh. 1965.

2 Michael Fjeldsø: Ferruccio Busoni og Carl Nielsen – brevveksling gennem tre årtier, *Musik og forskning* 25, 1999-2000, s. 18-40.

3 Jørgen I. Jensen: *Carl Nielsen, Danskeren*, Kbh. 1991, s. 13.

4 Steen Chr. Steensen: *Carl Nielsen, Musik er liv, En biografi om Carl Nielsen*, Kbh. 1999. Karsten Eskildsen: *Carl Nielsen – Livet og musikken*, Odense 1999.

5 Kirstine Brøndum: *Solen mellem tyrens horn*, Kbh. 1996.

århundredes sidste årti.¹ Med sine mængder af fejl og misforståelser demonstrerede den især at udbredelsen af kunsten fra et snævert sprogområde som det danske i særlig grad er afhængig af at den hjemlige litteratur er til stede ikke kun som tidstypisk fortolkning, men også i en mere elementært oplysende form.

Brevudgavens tilblivelse

I Carl Nielsen-litteraturens store år 1999 udkom der hele to Carl Nielsen-biografier. Samme efterår udkom der imidlertid også, til dels som en reaktion mod den vej Carl Nielsen-litteraturen havde taget allerede inden de to biografier fortsatte den, en ny kildesamling, nemlig den samlede udgave af Carl Niensens egne skrifter og udtalelser, der viste ham fra nye sider og som en kunstner der blandede sig i samfundet på mange måder, og som allerede over for sine samtidige havde modsagt en del af det som også senere generationer skulle sige om ham.

Carl Nielsen til sin samtid, der var begyndt som et privat enmandsprojekt, blev i sin sidste fase færdiggjort og udgivet i et samarbejde med Det Kongelige Bibliotek og Carl Nielsen Udgaven, der siden 1994 har arbejdet på den hårdt tiltrængte kritisk-videnskabelige udgave af komponistens musikalske værker. Den gunstige mulighed der var opstået for at lade arbejdet med noderne og de skriftlige kilder, herunder de tusinder af breve, befrugte hinanden, resulterede i at Det Kongelige Bibliotek bestilte en projektbeskrivelse hos undertegnede med henblik på det fortsatte arbejde med, registrering af og udgivelse af dele af det kæmpestore Carl Nielsen-materiale, som især Det Kongelige Bibliotek, men også andre institutioner i ind- og udland var i besiddelse af. På dette grundlag blev der gjort forsøg på at skaffe penge til en brevudgave, men uden held.

Da kom det store øjeblik. Forskningen og medierne mødtes. Dansk Musik Tidsskrifts Anders Beyer ønskede at interviewe udgiveren af *Carl Nielsen til sin samtid*. Da alt i sol og måne tydede på at udgiverens

¹ Jack Lawson: *Carl Nielsen*, London 1997. Anm. med redegørelse for forskningssituationen af John Fellow i *Fund og forskning* bd. 37, 1998, s. 329-345.

rolle i Carl Nielsen-sammenhæng var afsluttet, at der ikke ville være mulighed for at fortsætte det arbejde som han havde påbegyndt, og som den af Det Kongelige Bibliotek bestilte projektbeskrivelse lagde op til en fortsættelse af, at interviewet altså ville blive hans sidste ord i den boldgade, var der intet at tabe ved at levere en utilsløret afskedssalut.

Tidsskriftet udkom.¹ Den interviewede sørgede selv for at sende det til folk der var noget ved musikken. Resultat: Generalpause. Så sendte han endnu et par stykker af sted, til udlandet. Tre dage efter ringede telefonen fra musikhovedstaden Leipzig.

Gewandhauskapellmeister Herbert Blomstedt efter en generalprøve:

– Jeg har spurgt mig selv, hvad jeg kan gøre. Kan det hjælpe at jeg kommer til Danmark og giver nogle Carl Nielsen-koncerter med Radiosymfoniorkestret og donerer mit honorar til en Carl Nielsen-brevudgave? Kan det sætte noget i gang?

Det kunne det! Orkester- og korchef Per Erik Veng og Radiosymfoniorkestret var med. Tre koncerter i de tre Carl Nielsen-byer, København, Odense og Göteborg, blev fastsat til november 2002, bl.a. Carl Niensens sjette symfoni var på programmet.

Forinden var den første styregruppe blevet dannet. Førstebibliotekar, leder af Carl Nielsen Udgaven Niels Krabbe sagde ja til at deltage, og Anette Faaborg, dengang direktør for Dansk Musik Informations Center, sagde ja til at stå i spidsen for den og være fundraiser for projektet. Et stort papirarbejde begyndte med mange møder, også med pressen som tog godt imod os, og de første penge begyndte at komme. En aftale med Det Kongelige Bibliotek kom i hus, senere ændret til en egentlig domicilering, og fra begyndelsen af 2002 vovede vi da at begynde på det egentlige arbejde med at finde de mange breve frem fra hundreder af arkiver i snese af institutioner, registrere dem i en database, kopiere dem og ordne dem i kronologisk orden så sammenhængen i

¹ Anders Beyer: Kulturkritikken der blev aflivet, Interview med Carl Nielsen-eksperten John Fellow, *Dansk Musik Tidsskrift* nr. 8, juni 2000, 254-263.

stoffet kunne overskues, sokkerne parres eller markeres som enlige, evt. med mulighed for at eftersøge de manglende.

”Fem linier”

om Nødvændigheden af Brevudgaven

Hur ofta har jag inte velat ringa upp komponisten för att få svar på en knepig fråga:

”F eller Fiss? – Tremolo eller Misurato? – Fortare eller Långsammare?”

Men nu är han död och begravnen sedan över 70 år – två nya generationer har sedan dess trätt upp på scenen – och lämnat den. Vart tog traditionen vägen?

I denna situation är varje ord komponisten lämnat efter sig guld värt. Vi måste ha tillgång till dessa ord – varje interpret världen över, och inte bara en handfull vetenskapsmän på biblioteket. Ett enda sådant ord kann ändra tolkningen av mästarens verk. Vi kommer honom närmare. Han lever ännu. Även om vi inte kan ringa upp honom.

Herbert Blomstedt

Carl Nielsen-arven

Flere ting talte for at påbegynde en Carl Nielsen-brevudgave på dette tidspunkt. Familiens privatarkiv, som datteren Irmelin Eggert Møller havde ansvaret for, og som lå til grund for Schouboes kildeudgave, blev i 1976 overført til Det Kongelige Bibliotek, hvor breve, dagbøger, regnskaber og lignende blev indlemmet i Carl Nielsen-arkivet, men for væsentlige deles vedkommende klausuleret i 25 år. Ved udgangen af 2001 udløb klausuleringen, således at hele arkivet nu var til rådighed, bortset fra en kuvert med nogle få breve som datterens mand Eggert Møller efter hendes død har bestemt skal være utilgængelig til 2026.

Carl Nielsen Udgravens arbejde med noderne førte til en erkendelse af at det ville være ønskeligt at have et overblik over værkeres og kompositionsprocessens nedslag i de mange breve, samtidig med at jeg selv

ved mit arbejde med Carl Nielsen-arkivet i forbindelse med udgivelsen af Carl Niensens skrifter var blevet endegyldigt overbevist om de mange uudnyttede værdier i det store materiale. Ikke blot var den største del som ikke havde været klausuleret, slet ikke udnyttet, den private del som Torben Schousboe havde udgivet et udvalg af som ingen i et par årtier kunne efterprøve, viste sig også at være langt mere nuanceret og frodigt end nogen havde gjort sig forestillinger om. Ikke blot havde diskussionen været skæv idet privatlivet havde taget hele billedet, privatlivet var også langt hen ad vejen blevet fortolket og diskuteret på grundlag af et alt for snævert kendskab til det.

I øvrigt var det ikke kun det private – hvorved vi som regel skal forstå det erotiske! – der havde givet anledning til udeladelser, også de mange realistiske detaljer fra dagligdagen, som giver stoffet liv og atmosfære, og som får jo større værdi jo længere vi kommer fra den tid, var som regel udeladt. I Schousboes udgave kunne Anne Marie i sine breve fra Mors hverken få lov til at kalde Carl for sin ”Klitte Prinds”, efter at han havde været på besøg hos hende og de sammen havde været i klitterne, eller få lov til at fortælle om de mange mus i sengehalmen.

Det taler for sig selv at Schousboes udgave af brevvekslingen imellem ægtefællerne forkortet bringer 381 breve fra Carl Nielsen og 175 fra Anne Marie Carl Nielsen, mens vi i dag har adgang ikke blot til det som er forkortet væk, og som ikke altid er uinteressant, men til næsten det dobbelte antal breve: 570 fra Carl Nielsen og 346 fra Anne Marie Carl-Nielsen. Dertil kommer at utallige andre breve supplerer og oplyser indholdet af ægtefællernes brevveksling. Det taler også for sig selv at sammenligne de 9 sider som Schousboes udgave bringer fra året 1897 med de 70 brevnumre og 10 dagbogsnumre som brevudgavens første bind fremlægger fra samme år.

Efter 3 års læsning af de mange tusinder af breve kan man undre sig over at Torben Schousboe fokuserede på den mest private del af det store brevstof, at han ikke i stedet valgte f.eks. at udgive de omfattende og betydelige korrespondancer med nordiske komponister som ikke på samme måde havde krævet hans påpasselighed over for det private. Det kan også undre at datteren valgte at medvirke ved netop den udgivelse. Var det i et forsøg på at kontrollere eftertidens billede af forældrene og

deres ægteskab, at kontrollere hvor meget der blev lukket ud af posen? I så fald kan det undre at hun som en forudsætning for Torben Schousboes udgivelse blot krævede materialet klausuleret i 25 år og ikke ud-slettede det. Af en bemærkning i et interview med Schousboe kan man i øvrigt fristes til at slutte at udgiveren til syvende og sidst har været mere tilbøjelig til at ville "beskytte" de to hovedpersoner end datteren: "Senere tøde hun [datteren] dog op, og til sidst var det såmænd mig, der måtte holde igen."¹

Med sit valg af stof og udgivelsesmetode bragte Torben Schousboe nærmest på forhånd sig selv og Carl Nielsen-forskningen i den situation, at der måtte begyndes forfra når alt materialet blev tilgængeligt. Man kan med en vis ret mene at det på lidt længere sigt ligefrem er en gunstigere position for beskæftigelsen med Carl Nielsen der derved er opstået, end hvis der var blevet begyndt med udgivelser af større, men mindre private korrespondancer. I så fald havde fremtidige udgivere været i den situation som udgivere af H.C. Andersen-breve gennem generationer har været, at måtte bygge videre på noget utilstrækkeligt og lade en betragtelig del af kommentararbejdet diktere af indholdet i tidligere udgivelser og af endnu ikke udgivne breve. Ved at begynde på en frisk og tage det hele med på en gang er Carl Nielsen Brevudgaven derimod i den gunstige position at stoffet langt hen ad vejen er selvforklarende: Hvad stoffet ikke selv oplyser, ved vi ofte slet ikke.

Til gengæld vil der uvægerligt dukke flere Carl Nielsen-breve op både i den periode der arbejdes på udgaven og efter dens afslutning, og der vil en dag blive behov for et supplement. Ulykken er dog ikke større end at udgaven vil være stolt såfremt dens eksistens og den opmærksomhed der forhåbentlig bliver om den, skulle bidrage til at breve dukker op.

Når man i dag gennemlæser de mange breve, både de forhen klausulerede og de der hele tiden har været tilgængelige, i lyset af den megen snak der fulgte i årene efter Schousboes udgivelse, om hemmelighedskræmmeri, om børn uden for ægteskabet, evt. om flere end de to

¹ *Dansk Musik Tidsskrift* nr. 1 1983/84, s. 8.

Schousboe satte navn på, er det første der slår en hvor vilkårlig klausuleringen har været. Dagbøgerne og ægteparrets brevveksling blev klausuleret i 25 år, men de temaer i ægteskabet som hans udgave både fremlægger og lægger sordin på, kunne vi have fundet materiale om i utallige breve der aldrig har været klausuleret, og man må spørge sig selv om Torben Schousboe og arvingerne der har udstukket retningslinierne for klausuleringen, overhovedet har kunnet overskue materialet.

Breve fra sønnen Carl August Hansen, som Carl Nielsen fik 22 år gammel den 8.1.1888, og fra moderen Karen Marie Hansen har f.eks. ikke været klausuleret. Enhver der havde lyst, har i årevis kunnet forske i sagen, og i september 2004 kom Carl Niensens barnebarn, Carl August Hansens datter, 78-årige Joan Curran fra Florida, selv til Danmark for at give sig til kende.

Det skal ingen hemmelighed være at redaktionen af brevudgaven i skrivende stund ikke har kendskab til vidnesbyrd om flere børn uden for ægteskab end de to vi allerede kender, men at den nok er i stand til – andetsteds – at fortælle mere om dem og deres efterkommere og give også dem et menneskeligt ansigt.

Marie Møller

Også Marie Møller som havde tilknytning til familien Nielsen fra 1897 til 1915 og til hvem ægtemandens forhold blev hovedårsag til den længste og alvorligste krise i ægteskabet, optræder fyldigt i materialet, ikke kun i det forhen klausulerede, men også i det der aldrig har været klausuleret. Indtil Schousboes udgave i 1983 var Marie Møller ikke eksisterende i Carl Nielsen-litteraturen. Schousboe inddrog hende i en fodnote og gjorde hvad han kunne, for ikke at overdramatisere.¹ Dermed blev Marie Møller nærmest en myte, anonym som hun stadig var; hvad vi kendte, var navnet; sig det, og det blev sagt! M.M. Med Carl Nielsen Brevudgaven træder M.M. ud af anonymiteten, også hun bliver til et menneske som vi møder både i hendes egne ord og i andres. Historien om hendes rolle som familiens ”guvernante”, som det tidli-

1 TS s. 389.

gere hed – i Carl Nielsen-litteraturen lidt længere end andre steder – er en af de føljetoner der fortsætter gennem flere bind.

I brevudgaven kommer Marie Møller til at optræde med den fylde og den betydning som materialet selv giver hende; hun får ingen særbehandling. Den negative særbehandling som hun hidtil har været udsat for, nødvendiggør dog at hun får en positiv særbehandling i denne indledning. Marie Møller er selv en interessant og stovt skæbne som der også uden for Carl Nielsen-arkivet findes materiale om både på skrift og i privateje, og hendes rolle som biperson i flere af samtidens kulturelle, kirkelige og kunstneriske kredse, berettiger måske en dag at hun får sin egen skildring. Marie Møller er mere end fredsforstyrrelsen i komponistens og billedhuggerindens ægteskab.

Andresine Marie Møller blev født på Letbæk Mølle nord for Varde den 13.2.1869 som yngste datter af Møllejer Niels Møllers og hans hustru Nikoline Kirstines fem børn. Til daglig blev hun kaldt Bettemie eller Mostermie til forskel fra sin ældre søster Karen Kirstine Marie der gik under navnet Søstermie. Faderen, der var født i 1829 og døde i 1914, beklædte livet igennem en lang række offentlige hverv og var som venstremand valgt til folketinget for Vardekredsen fra 1880-90 og var medlem af landstinget fra 1894-1910. Niels Møller og hans kone gjorde Letbæk Mølle til et kendt mødested for grundvigske kredse og havde tætte forbindelser til f.eks. to så markante personligheder som forfatteren og præsten Jakob Knudsen og valgmenighedspræsten Valdemar Brücker i Aagaard ved Kolding.

Marie Møller kom i huset hos Jakob Knudsen og dennes første kone mens Knudsen var lærer på Askov Højskole. Marie Møller var ikke elev på et højskolehold, men havde som ansat i huset hos en lærer fri adgang til at følge undervisning og foredrag. Da ægteparret Knudsen flyttede fra Askov, flyttede Marie Møller med og blev, formodentlig ufrivilligt, skyld i at Jakob Knudsen lod sig skille. Det lykkedes ham dog ikke derved at vinde Marie Møller, og vi ved at Marie Møller bevarede forbindelsen til den fraskilte kone. Marie Møller var også på et tidspunkt i huset hos Valdemar og Marie Brücker i Aagaard, og det er formodentlig her hun har mødt malerinden Elise Konstantin Hansen som ligeledes havde tilknytning til valgmenigheden i Aagaard, og som var en nær be-

kendt af Anne Marie Carl-Nielsen. Valdemar Brücker viede senere i Aagaard Jakob Knudsen og hans anden hustru til stor forargelse for kirkelige kredse. At også Valdemar Brücker og Carl Nielsen havde forbindelse med hinanden, vil senere bind bevidne.

Når vi første gang møder Marie Møller i brevudgaven i sommeren 1897,¹ kort før ægteparret Nielsen første gang møder hende, er hun 28 år gammel igen havnet hjemme på Letbæk Mølle i et slags dødvande, og den ældre veninde Elise Konstantin Hansen har sat sig for at hjælpe hende med igen at frigøre sig fra hjemmet og begynde på ny. Til en begyndelse er det på tale at Marie Møller kan komme i huset hos Elises mor, men København og et større kulturelt vingefang lokker og en plads hos Anne Marie Carl-Nielsen begynder at komme på tale. Det videre forløb kan følges med brevudgavens fremadskriden, men hendes færd efter bruddet med familien Nielsen fortjener et par ord. Hun var heller ikke efter dette ganske anonym.

Marie Møller var tidligere blevet uddannet til massøse og var i mange år ansat hos nervelægen, professor dr. med. P. Dethlefsen, ligesom hun havde privat praksis. I 1918, altså få år efter bruddet med familien Nielsen, var hun medstifter af og blev næstformand for Den almindelige Danske Massage Forening (i dag Danske Fysioterapeuter). De første fem år havde foreningen mandlige læger som formænd. Derefter blev Marie Møller i 1923 valgt til foreningens første kvindelige formand og blev genvalgt til posten med akklamation indtil hun valgte at trække sig tilbage godt 70 år gammel i 1940. På foreningens første repræsentantskabsmøde efter hendes fratræden blev hun udnævnt til æresmedlem af foreningen, og hun modtog fortjenstmedaljen i sølv og takkede ved audiens kong Chr. X.²

Det vides ligeledes at hun gennem hele livet bevarede kontakten med en gruppe kvindelige kunstnere, f.eks Suzette Holten som malede hende flere gange. Et par af Carl Niensens nærmeste venner, hvis kontakt med familien Nielsen ligeledes ophørte ved bruddet med Marie

¹ Brev nr. 646.

² *Tidsskrift for Den almindelige Danske Massage Forening*, nr. 10, 1940, samt *Tidsskrift for Danske Fysioterapeuter*, nr. 12, december 1953.

Carl Nielsen Brevudgaven bd. 1

INDLEDNING

Møller, kontorchef Svend Godske-Nielsen og pianisten Henrik Knudsen, bevarede hun ligeledes kontakten med. Godske-Nielsen og Knudsen optræder i øvrigt begge som medunderskrivere på opfordringen til dannelsen af Carl Nielsen-arkivet. Havde Marie Møller ønsket at være med, havde hun næppe fået lov. Hun døde den 21.11.1953.

Materialiet

Optællingen til den af Det Kongelige Bibliotek bestilte projektbeskrivelse havde i marts 1998 vist at der måtte regnes med at der var bevaret ca. 3000 breve af Carl Nielsen, og at en samlet brevmængde på op mod 10000 ville være relevant for arbejdet med en brevudgave. De første tre års arbejde med udgaven har overtruffet forventningerne. Mere end 12500 breve er nu fremdraget, registreret, kopieret, læst og delvis indskrevet i filer i kronologisk orden, heraf 3500 af komponisten selv.

Hovedparten af brevene befinder sig i original på Det Kongelige Bibliotek, først og fremmest i Carl Nielsen-arkivet, men også i hundreder af andre arkiver i Håndskriftafdelingen og i Musik- og Teaterafdelingen. I Danmark er der desuden Carl Nielsen-breve på Carl Nielsen Museet, i Musikhistorisk Museum og Carl Claudius' Samling, på J.F. Willumsens Museum, Teatermuseet og Hirschsprungske Samling. I udlandet er det arkiverne i Stockholm der har de fleste og største samlinger, men der er også Carl Nielsen-breve i f.eks. Göteborg, Oslo, Bergen, Helsinki, Amsterdam, Berlin, Hamburg, München og Leipzig.

Selv om stofmængden er forbløffende, er der dog huller i den, og redaktionen har naturligvis set det som sin opgave at forsøge at udfylde så mange af disse som muligt. Til de positive oplevelser ved arbejdet hører opdagelsen af at mange private mennesker endnu er i besiddelse af Carl Nielsen-breve. Nogle har det været muligt at opspore ud fra kendskab til personkredsen omkring Carl Nielsen, andre har selv meldt sig når man har fået kendskab til udgavens eksistens, og vi har med glæde konstateret at det ikke blot er en akademisk affære der bedst foregår i stilhed, at udgive Carl Nielsen-breve. Selv om der i dag ikke er mange tilbage der har mødt Carl Nielsen i levende live, rumsterer han stadig mange steder indirekte, men livskraftigt, iblandt os, og et projekt som Carl Nielsen Brevudgaven har på mere end en måde gavn af offentlighedens interesse.

Mangler

Cafémusiker og revykomponist Olfert Jespersen og Carl Nielsen lærte hinanden at kende i begyndelsen af 1880'erne i Odense, og de var, uanset de forskellige musikalske verdener de levede i, venner for livet. Der er bevaret 15 meget smukke og interessante breve fra Jespersen til Nielsen, men ingen fra Nielsen til Jespersen, skønt det er ganske umuligt med kendskab til indholdet i Jespersens breve at forestille sig at han skulle have udslettet dem *han* fik. Fandtes de, eller findes de, ville de utvivlsomt være en juvel for brevudgaven, men Olfert Jespersen døde syg og ensom 3 måneder efter Carl Nielsen, og hans bo kan være kørt bort og spredt for alle vinde.

En anden alvorlig mangel i brevmængden er Carl Niensens breve til komponisten Thomas Laub. Der må have været mange, men kun et er bevaret i Laubs papirer i Musikhistorisk Museum og Carl Claudius' Samling. Det nære samarbejde mellem de to gennem mange år er en kendt sag og en milepæl i dansk musikhistorie. Carl Nielsen har gemt godt et halvt hundrede væsentlige breve fra Laub som et vidnesbyrd om samarbejdet og den musikæstetiske diskussion de havde. Man mere end fornemmer hvilke værdier der er gået tabt, men undersøgelser og samtaler med ethvert tænkeligt nulevende menneske der måtte kunne tænkes at vide noget om sagen, har ikke ført til noget resultat. Dertil kommer at de bevarede papirer efter Laub er så få og selektive, at det ikke kan udelukkes at Laub selv har valgt at tilintetgøre brevene fra Carl Nielsen. I betragtning af stoffets væsentlige og uomgængelige karakter vil et betydeligt antal af Laubs breve blive medtaget i udgaven. Også i Laubs breve til hans og Carl Niensens fælles elev og samarbejdspartner Thorvald Aagaard kan samarbejdet mellem Nielsen og Laub følges, hvorfor også nogle af disse breve vil indgå i Carl Nielsen Brevudgaven.

Vi ved at andre breve *er* brændt. Torben Schousboe har fortalt om det i et interview da han udgav sin kildesamling. Det er datteren Irmelins mand Eggert Møller der efter hendes død har taget beslutningen forud for afleveringen af privatarkivet til Det Kongelige Bibliotek.¹ Der

¹ *Dansk Musik Tidsskrift* nr. 1 1983/84, s. 4.

er intet odiøst i det; det er enhver arvings ret selv at afgøre hvad han vil aflevere til offentlige samlinger. Der skal, vides det fra anden side, have været tale om Marie Møller-breve. Med så meget større ret kan vi interessere os for dem der findes.

En hidtil underbelyst side af Carl Niensens og Anne Marie Carl-Niensens biografi er forholdet til hendes forældre og til familiegården Thygesminde, som de sammen med hendes søster Lucie Brodersen i nogle år forsøgte at drive videre. Arkiverne rummer imidlertid kun et enkelt brev fra komponisten og hans hustru til familien Brodersen, mens brevene den anden vej er fyldigt repræsenteret. Igennem dem kan korrespondancen og historien i det mindste følges som i et spejlbillede, og også den mulighed betjener udgaven sig af.

Fund

Det ligger i sagens natur at databaseregistreringen af brevene ville gøre det muligt at danne sig et billede af hvad der manglede, og hvad der eventuelt lod sig finde. På den baggrund har navnlig 2004 været et rigt år med korrespondancer og kontakter til nær og fjern, hvoraf mange har resulteret i at hidtil upåagtede breve er kommet for en dag. Til gengæld fik det karakter af at projektet voksede og voksede på et tidspunkt hvor vi ellers mente at vi havde fået et overblik.

Et særligt tidskrævende arbejde var det i samme fase at forsøge at lokalisere originalerne til de mange kopier af breve fra private og institutioner i ind- og udland som i tidens løb var blevet indlemmet i Det Kongelige Biblioteks samlinger. Det lykkedes i det store og hele, endda med det resultat at det i flere tilfælde viste sig at andre institutioner – ligesom Det Kongelige Bibliotek – siden da har modtaget nye samlinger. Også dette forhold har bidraget til at brevudgavens materiale er vokset i den sidste fase.

I efteråret 2004 blev der i forbindelse med Torben Schousboes flytning indleveret fire flyttekasser til Musik- og Teaterafdelingen på Det Kongelige Bibliotek, og indholdet af disse er nu indgået som Torben Schousboes Arkiv. Nogle få originalbreve og et mindre antal kopier af breve som det ikke er lykkedes brevudgaven selv at oplede, er fundet i arkivet, men der er hvad de ”følsomme” emner angår, intet der rækker

ud over hvad brevudgaven i forvejen har til rådighed fra andre arkiver og private ejere.

En stor del af Torben Schousboes Arkiv udgøres af brevkopier, herunder af grundmaterialet til hans kildeudgave fra 1983. De tilsvarende originaler befinder sig i den del af Carl Nielsen-arkivet der var klausuleret i 25 år, men en del kuverter som Torben Schousboe har haft til rådighed, og som han har brugt under dateringen af de mange udaterede breve, er af uransagelige grunde ikke bevaret i Carl Nielsen-arkivet på Det Kongelige Bibliotek, men til gengæld i kopi i Torben Schousboes Arkiv. På dette punkt har adgangen til Torben Schousboes Arkiv i sidste øjeblik løst et prekært problem for brevudgaven. Det store arbejde med at gennemgå de mange brevkopier i Torben Schousboes Arkiv har forsinket udgivelsen af første bind, men det er samtidig en stor lettelse at de myter der undertiden har tårnet sig op om indholdet i Torben Schousboes materiale, er demonteret før brevudgaven begynder at udkomme.

Når man leder efter noget, finder man det undertiden. En gang imellem finder man noget andet end det man leder efter. På Landsarkivet i Lund dukkede således ikke kun breve fra Carl Nielsen til Helsingborgs Stads Ombudsmand Gustav Schlyter op, men også manuskriptet til en korkomposition, Hymne til Livet. Værket var kendt i forvejen i Poul Schierbecks håndskrift, i et duplikat som stammer fra den opførelse af værket han dirigerede med Damekoret Echo i 1925. Manuskriptet afviger imidlertid fra Schierbecks version, og det viser sig at være komponeret for drengekor, ikke som hidtil antaget i 1923-24, men ifølge brevsvekslingen med Gustav Schlyter i oktober 1921. Værket er endda udgivet i og skrevet til en bog som Gustav Schlyter udgav om ligbrændingsbevægelsen.¹ For dette fund kan intet spor i materialet takkes, men en vidunderligt årvågen og hjælpsom 1. arkivarie Veslemöy Heintz på Statens Musikbibliotek i Stockholm.

¹ *Die Feuerbestattung und ihre kulturelle Bedeutung*, Herausgegeben von Gustav Schlyter, Leipzig 1922.

Det mest bemærkelsesværdige fund som brevudgavens systematiske arbejde med arkiverne har medført, kom allerede efter et halvt års arbejde. I en kapsel i Håndskriftafdelingen på det Kongelige Bibliotek lå ikke blot en samling hidtil upåagtede ungdomsbreve fra Carl Nielsen til hans daværende kæreste, den senere etnolog og malerinde Emilie Demant Hatt, men også et færdigt manuskript, hendes erindringer om ham og deres fælles ungdom. Manuskriptet som havde været klausuleret i 25 år indtil 1983 og ikke siden åbnet, blev straks udgivet. Dermed blev ungdomsårene før Carl Nielsens første udlandsrejse i 1890 på en gang trukket ud af det mørke de hidtil havde befundet sig i, og den rige købmand fra Odense, Jens Georg Nielsen, og hans kone Marie Demant Nielsen, som har hovedæren af at det lykkedes Carl Nielsen at rive sig løs fra militærmusikken i Odense, komme til København og gennemgå musikkonservatoriet og slå sig igennem som musiker og komponist, sprang ligeledes ud som virkelige mennesker i kød og blod og var ikke mere navne uden ansigt. I sin bog, *Foraarsbølger*, har Emilie Demant Hatt ladet de fleste af de bevarede breve fra Carl Nielsen indgå mere eller mindre forkortede. I brevudgavens første bind er de alle medtaget uforkortede.

Udgaven

Carl Nielsen Brevudgaven bringer alle breve af Carl Nielsen som redaktionen på udgivelsestidspunktet har haft adgang til i original, kopi eller afskrift. Den bringer også alle breve fra Anne Marie Carl-Nielsen til Carl Nielsen. Disse to grupper, tilsammen knap 4000 breve, er defineret som obligatoriske: Her anlægges ikke væsentlighedskriterier, her tages alt med, og alle breve bringes ubeskåret.

Af de resterende godt 8500 indsamlede og registrerede breve, breve til Carl Nielsen, til og fra andre familiemedlemmer og breve fra andre til andre med forbindelse til miljøet, foretages et udvalg på omkring et par tusinde, således at brevudgaven anslås i alt at bringe ca. 6000 breve. Der stræbes altså efter at grundstammen, de obligatoriske, skal udgøre ca. to tredjedele af udgaven.

For at muliggøre så bred og fyldig en belysning af alle forhold og temaer som findes i materialet inden for et realistisk antal bind, vil redak-

tionen forholde sig friere til den sidste tredjedel af brevene. Disse bringes såvel ubeskåret som i uddrag eller citeres i noter og indledninger, hvori der også på anden måde kan henvises til og bringes oplysninger fra det omfattende materiale.

Brevene bringes i kronologisk orden så vidt muligt efter afsendelsestidspunktet. Der er gjort et betydeligt arbejde for at anbringe så mange af de udaterede breve som muligt i denne kronologi. Når dateringsgrundlaget ikke umiddelbart fremgår af brevet eller dets indhold, er dette oplyst i note eller indledning. Fejldateringer rettes ikke i brevtæksten, men i den redaktionelle overskrift til de enkelte breve. Modstrid imellem et brevets egen datering og dateringen i den redaktionelle overskrift kan altså forekomme og viser at redaktøren mener at brevet er fejldateret. Den restgruppe som det ikke lykkes at datere, vil blive bragt til sidst i udgaven.

Stofmængden og stoffets frodighed er større end selv redaktøren havde forestillet sig, og selv en nærmest ideel Carl Nielsen-brevudgave som den der hermed indledes, får ikke alt med. Særligt interesserede kan stadig få brug for selv at måtte dykke ned i ikke medtaget brevstof, og det er derfor en redaktionel bestræbelse at udforme udgaven, indledningerne og noterne på en sådan måde at læseren kan få de relevante mistanker om supplerende materiale. Af samme grund er det planen at slutte udgaven med at offentliggøre databasen under en eller anden form, således at læserne heri kan søge oplysning om de breve der ikke kom med, og f.eks. også vil være i stand til at kontrollere om breve der nævnes i teksten, men ikke findes i udgaven, er valgt fra eller ikke har været til redaktionens rådighed.

Det vil sikkert forbløffe mange hvor tæt på begivenheder og mennesker stoffet bringer os, men netop fordi Carl Nielsen Brevudgaven er så omfattende og i fremtiden vil være den største samlede kilde til Carl Nielsen og menneskene omkring ham, er der grund til at advare og gøre opmærksom på at der er huller i materialet, at vigtige begivenheder undertiden slet ikke er nævnt. I første bind har f.eks. Carl Niensens første koncert udelukkende med egne værker, Kompositions-Soiréen i Koncertpalæets mindre sal den 28.4.1892, hverken sat sig spor i brevene eller dagbøgerne.

Teksten

Al tekst gengives nøjagtigt i de enkelte skribenters egen retskrivning og tegnsætning, inklusive inkonsekvenser og skrivefejl. Understregninger i de originale breve er i brevudgavens gengivelse dog erstattet af kursiv.

I gamle breve er det ikke ualmindeligt at tegnsætning og mangel på samme i nogen grad kompenseres af brevskriverens grafiske forhold til papiret. Typisk resulterer f.eks. linieskift i at et tegn der måske ellers ville være blevet sat, ikke bliver det, ligesom en del brevskrivere i stedet for tegn kan variere afstanden mellem ordene. Det er altså ikke problemfrit at gå fra gammel håndskrift til moderne sats. Vi har valgt ikke at forsøge at erstatte disse grafiske variationer i de gamle håndskrifter med tegnsætning, men i stedet at lette læsningen ved indføjelser af enkelte tegn i skarpe parenteser, ligesom stavemåder der i særlig grad vanskeliggør læsningen, kan være rettet i en skarp parentes. I tuborg-parenteser sættes undertiden, også for at lette læsningen, overflødige ord og bogstaver. I de ikke obligatoriske breve repræsenterer tre prikker i tuborg-parentes udeladelser i teksten.

Det skal pointeres at denne brug af redaktionelle parenteser absolut ikke er konsekvent. Det ville føre til en både uskøn og læserfjendsk overbrodering af teksten. Parenteserne er brugt skønsomt, så vidt muligt med sund fornuft hvor vi har skønnet at læseren har mest brug for hjælp. Det betyder at selv den nøjagtige, men gale gentagelse af et rettet ord ikke nødvendigvis medfører at det rettes igen, tværtimod har det været en redaktionel dyd ikke at rette den samme fejl mere end en gang i samme tekst, og heller ikke fortsat at rette en fejl der måtte blive ved gennem mange tekster. Vi har tilladt os at tænke mere på den ideelle læser der læser i sammenhæng og fortløbende, end på den der slår op – uden at have læst.

Sproglige ”ejendommeligheder” er utallige i disse tekster; med en smule tilvænning vil der for de fleste ikke være læseproblemer. Lad dette være argumentet for at de redaktionelle hjælpeparenteser måske optræder lidt mere hyppigt i begyndelsen end senere.

Personnavnene er en sag for sig. Vi har fundet det mest hensigtsmæssigt i et så stort værk med så omfangsrigt et persongalleri af både kendte, mindre kendte, ukendte og også uidentificerede personer at an-

bringe alle basale oplysninger om disse i navneregistret, mens alle andre oplysninger er anbragt i indledninger og fodnoter til de enkelte tekster. For kendte personer som kan findes i almindelige leksika og opslagsbøger, vil oplysningerne være få og skal primært tjene til identifikation af personen. For personer som har en tilknytning til brevudgavens centrale personkreds, kan oplysningerne i højere grad være skræddersyet til deres optræden i udgaven. De ukendte personer er der gjort et betydeligt arbejde for at identificere, og mens de kendte kun oplyses med årstal, oplyses disse for at lette den fortsatte forskning med så præcise fødsels- og dødsdatoer som muligt. Heller ikke navneregistret er altså præget af konsekvens, men af et forsøg på at bevare den sunde fornuft over for udgavens og stoffets behov.

Ud over navneregister forsynes udgaven med et register over de i teksterne nævnte værker af Carl Nielsen og med et brevskriverregister. Disse registre akkumuleres fra bind til bind og vil følgelig først kunne udgives ved udgavens afslutning. For at lette og muliggøre brugen af bindene i udgivelsesperioden, vil de midlertidige registre medfølge som løst hefte eller kunne søges på nettet. Supplerende personoplysninger og rettelser til registrene modtages med tak af redaktionen. Register over brev- og dagbogsstoffets og billedmaterialets oprindelse i arkiver og hos private vil derimod findes i hvert enkelt bind.

Dagbøgerne

I titlen på Torben Schousboes kildeudgave fra 1983 indgik ordet dagbøger, og den rummede da også et udvalg af de bevarede dag- og kalenderbøger, men det supplerende udvalg af ægteparrets indbyrdes brevveksling udgør ved nærmere eftersyn langt den største del af tekstmassen. Det har ikke så meget sin årsag i udvalget eller fravalget, men i at Carl Nielsen ikke just var nogen stabil dagbogsskriver. Bortset fra dagbøgerne fra de to store udlandsrejser i halvfemserne, er det i virkeligheden mere undtagelsen end reglen at Carl Nielsen førte dagbog.

En nytårsdag skriver han: ”Aaret 1893 vil jeg begynde at føre Dagbog. Ifald jeg nu kan gennemføre det vil jeg betragte det som et godt Varsel for Fremtiden og min karaktørs Udvikling.” Det taler for sig selv at han dette år, som er et af de større dagbogsår, nåede op på at skrive

Carl Nielsen Brevudgaven bd. 1

INDLEDNING

---

dagbog hele 72 gange, altså i gennemsnit ca. hver femte dag, og at de allerfleste af disse dagbogsnotater ligger i årets første kvartal, samt i oktober hvor han var indlagt på Kommunehospitalet.

Carl Niensens dagbøger er som hovedregel skrevet i kalenderbøger, men der går dog et klart skel imellem de kalenderbøger der er brugt til regulær dagbogsskrivning, og de kalenderbøger han har brugt efter deres formål. Schousboe skelnede ikke, men kaldte det hele dagbøger, skønt der er forskel på at notere i en dagbog at man har talt med et menneske, og at notere i en kalender, en timemanager, at man skal møde, have et møde med, vedkommende.

I brevudgaven er de komplette dag- og kalenderbøger indflettet, således at dagbogs- og kalendernotater står først på den givne dato, og de betegnes som det de er: dagbog *eller* kalender. I første bind er der endnu kun dagbogsnotater. I den samlede tekstmasse udgør dagbogs- og kalendernotater kun en lille brøkdel, i første bind som rummer begge de to store udlandsrejser, og som altså er atypisk på dette punkt, en hel del mere.

Argumentet for at medtage dem er naturligvis at de supplerer brevene, og at ikke blot brevredaktøren alligevel hele tiden må have dem for øje, men at det samme gælder fremtidige læsere og forskere hvis arbejde ville være besværligere med en eventuel selvstændig udgivelse af dem senere – som i øvrigt også ville øge kommenteringsbehovet. Den læser der alene måtte ønske at følge dag- og kalenderbøgerne, kan gøre det ved hjælp af brevskriverregistret hvori de medtages som Carl Nielsen til dagbog eller kalender.

Billederne

Der er bevaret et stort antal billeder af Carl Nielsen og med tilknytning til ham og personkredsen omkring ham først og fremmest i Kort- og Billedafdelingen på Det Kongelige Bibliotek og på Carl Nielsen Museet i Odense. Sideløbende med indsamlingen og registreringen at de mange breve er også grundstammen i dette billedmateriale blevet registreret, skannet og søgt dateret. Bortset fra en del variantoptagelser og nogle fotografisk meget dårlige billeder der ikke bringer væsentlige nye sider

og informationer frem, vil hele dette billedstof indgå i brevudgaven suppleret med andet billedmateriale der kan belyse de mange breve.

Mål og perspektiver

Det er ikke en kildeudgaveredaktørs opgave at fortælle læsere og brugere af udgaven til hvad og hvordan den kan og skal bruges, men at udgive materialet på en sådan måde at så mange aspekter af det som muligt kommer til deres ret, det gælder ikke mindst når der er tale om en så stor og ”altfavnende” brevudgave som denne.

Hemmelighedskræmmeri og tendentiøse fravalg har der været nok af. Carl Nielsen Brevudgaven er redigeret uden berøringsangst over for stoffet, også over for de private sider af stoffet. Trods de mange problemer, konflikter og tragedier det rummer ved siden af alt det opbyggelige og muntre, skal man ikke læse længe i disse breve for at fornemme at man har med mennesker at gøre der havde højere værdier og større mål for øje end at søge berømmelse og materiel velstand og sikkerhed. Når stoffet er gennemarbejdet, vil de med samt deres kunst have overlevet med forøget styrke og med plads til en dybere forståelse – måske også af os selv.

Det betænkelige består ikke i at vi beskæftiger os med alt dette og med dele af det og detaljer i det; det hele er tilladt. Det betænkelige består i at vi fortolker og samkører forløb på et for løst grundlag og nøjes med at finde os selv og vore egne skrøbeligheder i en anden tids måske klarere og større problematik. Det bliver vanskeligere at komme af sted med dette når brevudgaven er en realitet. Carl Nielsen Brevudgaven er ikke en Carl Nielsen-biografi, og indledninger og noter har heller ikke til formål at tilnærme udgaven til en biografi. Til gengæld bliver det efter brevudgaven for første gang muligt og overkommeligt at skrive biografi – fra forskellige synsvinkler – muligt i det hele taget at skrive om Carl Nielsen på grundlag af det samlede kildemateriale. Derefter vil brevudgaven stadig have selvstændig autentisk værdi som stedet hvor man kommer tættest på personer og forudsætningerne for deres kunst. Kunsten kommer man stadig tættest på i kunsten selv, men måske jo tættere jo mere man ved.

Torben Schousboe opstillede for sin kildeudgave det formål ”at bidrage til en klarere belysning end hidtil muligt af komponistens personlighed, hans kunstneriske virke og miljø og af de omstændigheder, hvorunder hans musik er blevet skabt.” Carl Nielsen Brevudgaven kan tilslutte sig dette formål, med en pointering af at mulighederne siden Schousboe udførte sit arbejde, i kraft af frigivelsen af materiale, nye fund og en større afstand i tid, er afgørende ændret og voldsomt udvidet for brevudgaven.

I kraft af stoffets mangfoldighed og den store personkreds det indtager fra snart sagt alle lag i det danske samfund og fra både det skandinaviske og europæiske musik- og kulturliv, bliver udgaven mere end en kildeudgave der vedrører en stor dansk komponist. Den bliver til et nyt i bred forstand uomgængeligt kildemateriale til en væsentlig periode i det danske samfunds nære (kultur)historie, en periode som flere og flere fra mange sider sikkert vil beskæftige sig med i de kommende år.

Med Carl Nielsen fik Danmark ikke blot en stor komponist af den slags musik som vi i dag kalder klassisk, men en kunstner der med udgangspunkt i musikken ville påvirke det moderne samfunds og den moderne kulturs udvikling, og som aldrig accepterede at hans musik og den musik og de komponister han holdt af og stod på skuldrene af, skulle være for de få. Derfor skrev han ikke blot sine store værker, men i stigende grad, efterhånden som han blev sig sin og sin samtids kulturelle situation bevidst, også sine små folkelige sange. Med den folkelige sag skulle der ”begyndes, ellers svæver hele vort Musikliv i Luften”, skrev han den 23.2.1918 til den socialdemokratiske politiker A.C. Meyer. I den senere tid havde han nemlig i flere foredrag, som han skrev, ”paavist at uden at vi atter vender tilbage til det let forstaaelige i Kunsten er Musiken – ogsaa den højere Kunstmusik – fortabt og har mistet sin Betydning som Opdragelsesmiddel for Folket.” Top og bund, det hele, skulle hænge sammen, også i kulturen, og kultur var ikke blot fritidsfordriv og oplevelse, men opdragelse.

Det var først i anden omgang at sangene blev mere danske end folkelige. Især i kraft af deres rolle under besættelsestidens mobilisering af det danske blev et oprindeligt kulturpolitisk projekt fordrejet til et nationalt med følger langt ind i efterkrigstiden, for siden med de seneste

årtiers internationale kulturskred, som ikke på samme måde lader sig fordanske og nationalisere, at gå næsten helt i glemmebogen sammen med de folkelige sange; mens symfonierne, operaerne og kammermusikken er blevet fastere og fastere etableret i den kulturelle niche, vi i dag kalder det klassiske musikliv.

Carl Nielsen var hverken i dansk eller international sammenhæng nogen helt almindelig stor komponist. På et tidspunkt hvor den nyskabende musik var trængt og måtte isolere sig, lukke sig inde og ude for at overleve, som f.eks. Schönberg-kredsen i Wien med etableringen af *Verein für musikalische Privataufführungen*, fastholdt Carl Nielsen kommunikationen mellem samfundets og kulturens lag – og kunne vel at mærke i Danmark komme af sted med at gøre det. Her nærmer vi os måske en af kulturens centrale korsveje og et svar på situationen som vi stadig med fordel kunne suge næring af og stå os ved at forholde os til og forsøge at eksportere. Det er ikke blot en musikeksportopgave.

Da dansk imidlertid læses og skrives af et meget begrænset antal mennesker verden over, er det vigtigt at det righoldige primære kilde-materiale til Carl Niensens værk og liv gøres tilgængeligt på et hovedsprog. Det er forudsætningen for at den internationale beskæftigelse med og diskussion og vurdering af Carl Nielsen og hans musik og hans særlige kulturelle ståsted kan finde sted på lige fod med den faglige interesse for andre store samtidige komponister. Det ville give det supplement til musikkens voksende udbredelse som for alvor ville placere Carl Nielsen så markant i det internationale musik- og kulturliv, som han fortjener, men som hans oprindelse i et lille land med et lille musikmiljø har vanskeliggjort.

Det skal ikke være nogen hemmelighed at Carl Nielsen Brevudgaven oprindeligt havde drømt om at kunne overkomme en engelsk udgave sideløbende med den danske. Realismen aflivede ikke, men udsatte heldigvis drømmen i tide, så vi kan koncentrere os om at skabe forudsætningen for en oversættelse til et hovedsprog: tilstedeværelsen af en pålidelig udgave på originalsproget.

Med Carl Nielsen Brevudgaven genopstår – som den fugl Fønix af de bevarede askerester – konturerne af den historiske, kulturelle og samfundsmæssige sammenhæng som værkerne blev til i. Der var mere

Carl Nielsen Brevudgaven bd. 1

INDLEDNING

---

på spil end en komponist, hans erotik og udbredelsen af hans værker. I de moderne samfund hvor historisk interesse og tiltagende glemsel går hånd i hånd, hvor erindringen ikke mere er så levende om hvordan almindeligt liv gennem generationer blev levet, om hvilke drømme og forhåbninger mere beskedne livsomstændigheder fremkaldte, – dér er muligheden for at bevæge sig ud af sin egen tid og leve sig ind i en anden samtidig individets og samfundets mulighed for at sætte sig selv og sin tid i relief, en forudsætning for enhver nytænkning.

Begyndelsen til en sådan mulighed tilbyder Carl Nielsen Brevudgaven hermed danske læsere. Redaktionen har ikke kedet sig mens den arbejdede.

Tak!

Carl Nielsen Brevudgaven er ikke et enmandsprojekt, og den er ikke blevet til i ensomhed. Styregruppens tre andre medlemmer, direktionskonsulent Anette Faaborg, advokat lic. jur. Niels Gangsted-Rasmussen og forskningschef dr. phil. John T. Lauridsen, takkes hermed varmt for deres tro på projektet og dets betydning og den store arbejdsindsats de har lagt i gruppens arbejde.

Også stor tak til førstebibliotekar, leder af Carl Nielsen Udgaven Niels Krabbe for hans engagement og arbejdsindsats i projektets første vigtige fase, samt til Det Kongelige Bibliotek for domicilering i Forskningsafdelingen og til direktør Erland Kolding Nielsen for begejstret støtte.

Tak for al hjælp og støtte til personalet i bibliotekets Håndskriftafdeling, Musik- og Teaterafdeling, Kort- og Billedafdeling, Fotografisk Atelier, Småtrykssamlingen og til Carl Nielsen Udgavens redaktører.

En særlig tak skylder jeg forhenværende lektor Georg Simon for utallige råd og ikke mindst dåd i forbindelse med genstridige skrifter og med arkivøgning uden for Det Kongelige Bibliotek, ligesom jeg kan takke 1. arkivarie Veslemöy Heintz, Statens Musikbibliotek, Stockholm, ikke blot for den ubesværetthed hvormed Statens musikbiblioteks egne store samlinger af Carl Nielsen-breve blev stillet til brevudgavens rådighed, men også for engageret at have stillet sin viden om svenske musikforhold og hele det svenske arkivvæsen til min rådighed. Teolo-

gen og Jakob Knudsen-forskeren Henrik Wigh-Poulsen, Grundtvig-Akademiet, skylder jeg en særlig tak for kendskabet til det betydelige private materiale om Marie Møller.

Arbejdet har været forbundet med stadig ny kontakter med institutioner og enkeltpersoner i både ind- og udland. De takkes hermed alle for velvillig hjælp og godt samarbejde:

Carl Nielsen Museet, Odense; Danmarks Kunstbibliotek (Kunstkademiets Bibliotek); Den Hirschsprungske Samling; Folkemindesamlingen; J.F. Willumsens Museum, Frederikssund; Katolsk Historisk Arkiv; Lynges Antikvariat, København; Musikhistorisk Museum og Carl Claudius' Samling; Nordfyns Museum, Bogense; Nyborg Lokalhistoriske Arkiv; Rigsarkivet, København; Skovgaard Museet, Viborg; Statens Museum for Kunst; Teatermuseet, København; Vangsgaards Antikvariat, København; Kungliga biblioteket, Handskriftsenheten, Stockholm; Landsarkivet i Lund, Sverige; Region- och Stadsarkivet, Göteborg; Riksarkivet, Stockholm; Statens Musikbibliotek, Stockholm; Uppsala universitetsbibliotek, Handskriftavdelningen; Bergen Offentlige Bibliotek, Grieg-samlingen; Nasjonalbiblioteket, Oslo, Handskriftsamlingen; Helsinki University Library; Kansallisarkisto, Helsinki; Nederlands Muziek Instituut; Bayerische Staatsbibliothek, München, Abteilung für Handschriften und seltene Drucke; Staatsbibliothek zu Berlin; Sächsische Landesbibliothek, Dresden; Sächsisches Staatsarchiv, Leipzig; Sibley Music Library of the Eastman School of Music, Rochester, NY, USA; Violinist Elisa Andersen; Jens Bang, Frederiksberg; Jens Bastholm, Ryslinge; Fløjtenist Johan Bentzon; Anna Bro, DR; Civilingeniør Henning Buhl, Allerød; Anthony Cane, Newton, NSW, Australia; Ebba Castberg, Randers; Børge Colberg, Bagenkop; Joan Curran, Florida, USA; Kunsthistoriker, mag. art. Elisabeth Fabritius; Lektor, ph.d. Michael Fjeldsøe; Bent Frydshou, Hellerup; Professor emeritus Henrik Glahn; Organist, cand.mag. Mette Høeberg; Erik Kurtz, Fredericia; Lilleba Lund Kvandal, Slepden, Norge; Find Lassen, Hellerup; Robin Mannheimer, Göteborg; Georg E. Nelson, Livingston, NY, USA; Claus Nielsen, Eriksholm Research Centre (Oticon); Langgaard-specialist Bendt Viinholt Nielsen; Hayo Nörenberg, Hamburg; Forhenværende programsekretær Henry Peter-

Carl Nielsen Brevudgaven bd. 1

INDLEDNING

---

sen; Palle E. Petersen, Nordfyns Museum, Bogense; Erik Rask-Sørensen, Holte; Smedemester Villy Rasmussen, Otterup; Kirsten Rohweder, Svendborg; Leif H. Rosenstock, Hellerup; Konsulent Jens Rossel, Kunststyrelsen, Musikcentret; Forskningsbibliotekar Claus Røllum-Larsen; Susanna Tarini Stage; Peter Storm, Middelfart; Inge Trier, København; Dr. Günther Weiss, Haus Marteau, Lichtenberg, Oberfranken, Deutschland; Margaret Wunderlich, CA, USA; Dr. F.W. Zwart, Nederlands Muziek Instituut; Klarinettist, cand.mag. Lars Åbo.

Ikke mindst tak til Herbert Blomstedt, sine quo non.

Det Kongelige Bibliotek, februar 2005

John Fellow

OM DETTE BIND

De første breve stammer fra perioden efter at Carl Nielsen har afsluttet sin 3-årige uddannelse på musikkonservatoriet i København ved udgangen af 1886. I første halvdel af 1887 flyttede han til Slagelsegade 18 på Østerbro, hvortil den rige købmand fra Odense, Jens Georg Nielsen og hans kone Marie Demant Nielsen, som var blandt dem der havde gjort det økonomisk muligt for ham at rejse til København at studere, netop var flyttet for at kunne tage sig bedre af ham.

De følgende tre år fra 1887 til 1889 er domineret af den stormende forelskelse i plejemoderens niece, den 14-årige købmandsdatter Emilie Demant Hansen fra den lille by Selde ved Limfjorden. I brevene til hende oplever vi ikke blot forholdet imellem dem, men bliver også gjort delagtig i den unge musikers københavnerliv, hører om de første fremførelser af hans værker, om optagelsesprøven der gør ham til violinist i Det Kongelige kapel, om hans diskussion med Niels W. Gade, om julen i hans barndomshjem på Fyn og meget mere.

Midt under affæren der i efteråret 1889 ender i en eksistentiel krise for Carl Nielsen, bliver han i januar 1888 far til en søn, Carl August Hansen, som dog først gør sig direkte gældende i brevene i senere bind. Moderen, Karen Marie Hansen, er ansat hos en konsulinde i lejligheden under den hvori han selv boede til leje i Frederiksborggade 48, før han flyttede til Slagelsegade.

I december 1889 søger Carl Nielsen for anden gang det såkaldte anckerske rejselegat, og denne gang får han det. I september 1890 begiver han sig derfor ud på sin første store udlandsrejse. De første fem måneder opholder han sig Dresden, Leipzig og Berlin og knytter her bekendtskab med ældre berømte musikere såvel som med mange unge, der ligeledes er ude for at lære. Både maleren Munch og musikeren Sibelius møder han her for første gang, og han knytter kontakt med den italienske komponist og pianist Ferruccio Busoni, der de følgende år besøger Danmark flere gange, hvorved bekendtskabet udbygges. På rejsen færdiggør han bl.a. et af sine tidlige mesterværker, strygekvartetten, f-mol, op. 5, og sammen med nogle af sine venner spiller han den for den store gamle violinist Josef Joachim i Berlin.

Med forholdet til det andet køn går det fra den ene yderlighed til den anden, fra kærlighed ved første blik en tilfældig aften i operaen til en beslutning om ikke at ville beskæftige sig med den side af livet hele det år han er på rejse. Da han forlod Danmark, var han rejst fra et nyt, mindre platonisk, forhold end det til den unge Emilie, nemlig til Emilies kusine Ottilie. Adskillelsen skulle have været en prøve af forholdet, men de kan ikke undvære hinanden, og Ottilie kommer til Berlin. Alt synes parat til forlovelse og det endelige ja, da Ottilie pludseligt forsvinder ud af breve og dagbøger til fordel for nye indtryk og nye kvindetyper.

I marts fortsætter rejsen til Paris hvor han straks møder sit livs kvinde, billedhuggerinden Anne Marie Brodersen. De holder bryllupsfest, fortsætter sammen rejsen til Italien for at se på kunst, gifter sig i Firenze, og allerede fra dette tidspunkt kan vi i brevene følge forberedelserne til hjemkomsten til Danmark og mødet med både Carl Niensens ”plejeforældre” på Østerbro i København og de to sæt biologiske forældre på henholdsvis proprietærgården ved Kolding og i det lille landarbejderhus på Midtfyn. Her er den gamle spillemand og hans kone Maren Kirstine efter at børneflokken har forladt dem, ved at forberede deres emigration til USA hvor flere af deres børn forsøger at skabe sig et liv i Chicago.

I de følgende par år, indtil forældrene vender skuffede hjem igen, følger vi gennem familiebreve livet på begge sider af Atlanten, og får indblik i det nære forhold mellem Carl Nielsen og ikke mindst søsteren Julie. I København bliver tosomheden efterhånden til en familie med 3 børn, pigerne Irmelin og Anne Marie kaldet Søs, der helst skulle have været en dreng, og endelig drengen Hans Børge.

Samtidig følger vi de to kunstneres arbejde, og deres forsøg på at bringe deres kunst frem for et publikum. For Carl Nielsen er de to afgørende begivenheder Det Kongelige Kapels opførelse af hans første symfoni i marts 1894 og opførelsen i Musikforeningen af Hymnus amoris i april 1897, mens Symfonisk Suite for klaver og den første violinsonate af anmelderne opfattes som svær og fortænkt musik.

I efteråret 1894 tager Carl Nielsen på sin anden udlandsrejse, denne gang især for at hjælpe sine værker på vej uden for Danmarks grænser.

Rejsen går til Tyskland og Østrig, og hans ven musikforlægger Alfred Wilhelm Hansen er med på en del af rejsen. I München besøger Carl Nielsen sin samtidige Richard Strauss, men det bliver ikke til mange ord, hvorimod besøget hos den gamle Johannes Brahms i Wien er en stor oplevelse, og bliver til kostelige beskrivelser. På hjemrejsen møder han sin kone og svigerinde i Dresden, og med en introduktionskrivelse fra Georg Brandes besøger de i Leipzig Max Klinger som er i gang med sine komponistskulpturer. Som et resultat af rejsen dirigerer han i marts 1896 sin første symfoni i Dresden ved en af de berømte Nicodé-koncerter.

Det er ikke nemt for komponisten at undvære kvinden og ikke nemt for billedhuggerinden kun at arbejde i København. Især sidst på sommeren går det galt i de følgende år. Når teatersæsonen nærmer sig, må Carl Nielsen afbryde sommeropholdet på landet og tage til København og deltage i prøver med Det Kongelige Kapel, og han må klare sig i en tom lejlighed eller bo hos venner og bekendte, mens hans kone har travlt med at modellere en hingst et eller andet sted i Jylland, undertiden må han endda sørge for at finde en ny lejlighed og forberede flytningen. Det udløser både breve, misforståelser og frustrationer. I oktober 1893 overbelaster han sit hjerte da han må redde en flyttemand der er kommet i klemme under flyglet, og i den følgende tid oplever vi verden set fra hans sygeseng på Kommunehospitalet.

I januar 1897 dør Carl Niensens mor Maren Kirstine, som vi forinden har lært at kende på en ny måde gennem nogle af hendes egne breve. Anne Marie og Carl passer hende de sidste dage, og korrespondancen med den amerikanske del af søskendeflokken i tiden derefter kaster nyt lys på deres fælles barndom og deres forhold til moderen.

Året er desuden præget af at Anne Maries forældre ønsker at trække sig tilbage fra gården, og at hun og Carl sammen med hendes søster Lucie beslutter at forsøge at drive gården videre. Hele denne sommer lærer vi komponisten at kende som praktisk gårdmand, som den der går forrest i marken, og som den der må udfolde al sin psykologiske evne for at få gang i folkene. Lucie er kvinden på gården, mens Anne Marie i højere grad bliver ved sin kunst.

Carl Nielsen Brevudgaven bd. 1

OM DETTE BIND

Det er også denne sommer at kontakten mellem familien Nielsen og den Marie Møller som kommer til at spille en væsentlig rolle i huset i de næste mange år, bliver knyttet. Hendes modtagelse i København sker midt i den efterhånden sædvanlige adskillelse mellem mand og kone ved tilbagekomsten til København sidst på sommeren.

I dette bind møder vi f.eks. også vennerne forfatteren Gustav Wied, maleren J.F. Willumsen, komponisten Victor Bendix, forretningsmanden Emil B. Sachs, den gamle lærer fra konservatoriet Orla Rosenhoff, folkemindeforskeren Axel Olrik, kollegaerne i Det Kongelige Kapel Holger Møller og Anton Svendsen, den gamle maler Lorenz Frølich og hans kone Benedicte, og sidst men ikke mindst indledes venskabet og den livslange korrespondance med den svenske komponist Bror Beckman, der alene med sin mor og som homoseksuel har helt andre problemer med kærligheden end familiefaderen Carl Nielsen, og hvori de både diskuterer hinandens værker og musik- og kulturlivet i deres respektive lande.